

PRILOZI ZA ISTRAŽIVANJE HRVATSKE FILOZOFSKE BAŠTINE
13—14/1981, 15—16/1982.

Radovi objavljeni u posljednja dva dvobroja (str. 149 i 204) sakupljaju rezultate studija koje je moguće svrstati o: a) ličnostima važnim za našu povijest filozofije kao i za evropsku kulturnu i političku povijest, b) građi iz korpusa domaće filozofske prošlosti, c) prikazima djela i pojava važnih za filozofe, ali i stručnjake, znanstvenike i povjesničare.

Miho Monaldi (1540—90) baštinik je epohalnih filozofskih sistema antike, srednjovjekovnog mišljenja i pisac dijaloga o ljepoti, te rasprava o metafizici i posjedu (Ljerka Šifler-Premec, 13—14). Djelujući u vrijeme općekulturnog, ekonomskog, političkog, trgovačkog i bankarskog procvata Dubrovačke Republike, u vrijeme kad politika i etika još nisu teorijski zasebne discipline, Monaldijev dijalog o posjedu prilog je gospodarskoj povijesti Dubrovnika. Spoznajnoteorijski oslanja se na corpus politicum i corpus economicum Republike (problematika općeg dobra, osnove i svrhe najbolje zajednice i najboljeg modela upravljanja i državnika, slabode, prirodnog prava i ljudske prirode). Tematika kojom se Monaldi bavi, zajednička je generaciji književnika koja djeluje u njegovo vrijeme i u općehumanističkom mišljenju od Albertija, Valle do Macchiavellija u talijanskoj filozofskoj misli, odnosno u našoj Kotruljića (Cotrugli), Gučetića (Gozze) i kasnije, Križanića. Znanost o upravljanju, analiza ekonomskih odnosa, uključujući i pravnu problematiku, uređenje obitelji — problemi su koji Monaldija zanimaju. Pitanja vlasništva i posjedovanja, domaćinstva, Monaldi aristotelovski postavlja spajajući kršćanski moral s epikurejskim materijalizmom. Njegovi pogledi, međutim, nemaju one izvornosti i dubine koju, primjerice, sadrže Gučetićevo djelo. Monaldijeve su ideje izraz općih ideja humanista, a uloga grada i države kao glavnog instrumenta afirmacije pojedinca, kao adekvatni ljudske prirode, sekundarni su problemi njegove metafizike i filozofije.

O Andriji Dorotiću (1761—1837), filozofu, teologu i političaru dosta se pisalo (J. Božičković, G. Novak, V. Kapitanović, I. Glibotić, M. Ostojić), s obzirom na značenje Dorotićevih političkih nastojanja, njegove uloge u crkvenoj povijesti i značenja koje ima u društvenom i političkom smislu. U razdoblju pokolebanih društveno-političkih odnosa u Dalmaciji, s propašću Mletačke Dalmacije i dolaskom Francuza, piše Dorotić proglašavajući se za sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom. Predavač teologije u Šibeniku, vrhovni provincijal u Splitu, starješina samostana u Sumartinu na Braču, Dorotić stvara opus koji zadire u probleme teologije, metafizike i fizike. Filozofski sadržaj Dorotićeva opusa, osobito ontologija i fizika, zahtijevaju studij i analizu, posebno njegova koncepcija fizike, s obzirom na prirodno-filozofske koncepcije 17. st., to više što je velik dio njegova djela ostao u rukopisu (Damir Barbarić, *Ontologija Andrije Dorotića*, 13—14, i *Fizika Andrije Dorotića*, 15—16).

Franjo Marković, značajna pojava »našeg narodnog života«, koji je sebi postavio u zadatak da »na strogo misaonom putu istraživanja pomogne svojoj kulturnoj sredini, a preko nje svom narodu na izgradnji jedne na znanju utemeljene bolje budućnosti« (Vladimir Filipović, *Franjo Marković — rodoljubni pjesnik i učitelj filozofije*, 15—16), svojim filozofskim, estetičkim interesom i kritičkom misli čeka još cjelovit prikaz. Autor ističe prisustvo i učešće Markovića u hrvatskom političkom životu nakon 1848, njegovo kulturno, književno i političko stajalište i centralne njegove ideje — kritičnost i narodnost — koje se stječu u Markovićevoj sveučilišnoprosvjetnoj djelatnosti. Filozofija u Markovića predstavlja, prema mišljenju autora, oživotvorenje samosvijesti naroda. Podsjećajući na znamenit Markovićevektorski govor što ga je održao 1881/82, kao prvi profesor filozofije na obnovljenom

zagrebačkom Filozofskom fakultetu (v. Prilozi 1—2, 1975) kao i na njegove političke govore u Hrvatskom Saboru, ideju slavenstva koju je zastupao, autor je razložio Markovičevu filozofsku refleksiju koju je ovaj samostalno razvio, procjenjujući udio koji je na Markovičevu filozofiranje i na njegov kritički realizam imala Herbartova filozofija, odnosno njegovo razlikovanje teorijske i praktičke filozofije. Konačno, rad koji je F. Marković otpočeo na istraživanju naše baštine i time »uvrstavanje naših djela u kulturnu današnjicu«, prema zaključku Vl. Filipovića, jest ono na čemu se angažira upravo i jedan dio naših filozofa.

Iz druge grupe radova, građe, Prilozi nastavljaju s uvidom u bogate rukopisne fondove samostanskih biblioteka, posebno one koji se odnose na filozofiju i njoj srodne discipline. Poslije uvida u filozofske rukopise pisane na latinskom jeziku u franjevačkoj biblioteci u Kraljevoj Sutjesci u Bosni (v. Prilozi 7—8, 1978) te franjevačkim samostanima u Zadru, Varaždinu, Košljunu i Kaporu (ib., 3—4, 1976, i 5—6, 1977), Žarko Dadić nastavlja s prikazom prirodno-filozofskih tekstova konventualskog samostana u Cresu (ib. 13—14). Proučavajući povijest egzaktnih znanosti u Hrvata (istoimena knjiga objavljena 1982, u Zagrebu, u dva sveska), Dadić istražuje sistematski arhive franjevačkih samostana, objavljujući na stranicama Priloga dragocjene rezultate, korisne za upoznavanje prirodnoznanstvenih i prirodno-filozofskih tokova i razvoja. Prema katalogu Frana Dobrovića iz prošloga stoljeća, autor istražuje strukturu knjigâ i dopunjuje poznavanje nastave prirodne filozofije i fizike, te registrira promjene u recepciji prirodne filozofije u nas, primjerice utjecaja što ga je vršila Boškovićeva teorija na školstvo u našim krajevima u 17. i 18. stoljeću. Značenje koje su pri tom odigrala strana učilišta kao i naša duhovna središta, uloga pojedinaca, rukopisna ostavština, tezariji i skripta, autoru omogućuju zaključiti da prirodnoznanstvena i prirodno-filozofijska gibanja u 18. st. u nastavi u Evropi nisu ostala bez odraza i u srednjoj Dalmaciji (Ž. Dadić, *Prilog poznavanju prirodno-filozofijskih stavova u srednjoj Dalmaciji u 18. stoljeću*, 15—16).

Od fundamentalnih istraživanja naših filozofijskih rukopisa koji se čuvaju u fondovima samostana, treba istaći prilog Serafina Hrkaća o *Fojničkim filozofijskim rukopisima na latinskom jeziku* (15—16), odnosno onima koji su povezani s filozofijom (metafizika, logika, praktička filozofija, etika, fizika, psihologija, teologija, ontologija, pneumatologija). Popis sadrži opis i sadržaj rukopisa.

Drugi vrijedan prilog povijesti hrvatskoga školstva, prosvjetnog i kulturnog života iz pera Ante Sekulića, *Naša podunavska filozofska učilišta, sadržaj njihova rada i značenje* (13—14, 69—107). Pregled razvoja i rada filozofskih učilišta u Podunavlju, kao prenosilaca kulturnih tradicija, prilog je — prema riječima autora — »opstojnosti i kontinuitetu općehrvatske kulturne i stvaralačke djelatnosti u Podunavlju«. Pridružujući se radovima K. Balića, M. Brleka, F. Fanceva, F. Hoška, V. Klaića, T. Matića i K. Tkalca, autor mnogih do sad objavljenih radova, knjiga i prikaza, književnosti bačkih Hrvata, franjevačkih ljetopisa u Subotici, somborske povijesti do kraja 18. st. i drugih, u ovom svom prilogu nastavlja, na osnovi arhivske građe, da proučava i vrednuje književni, prosvjetni i kulturni život podunavskih Hrvata, s namjerom da se »sačuva i utvrdi povijesna istina« i upozori na značenje naše filozofske baštine (v. Prilozi 7—8, 1978). Autor prati razvoj filozofskih učilišta od njihova osnutka do zatvaranja filozofskih škola za Podunavlje, 1783; posebno ističe najplodnije razdoblje njihova rada u 18. st., prosvjetni rad franjevaca, školski sistem, organizaciju nastave i sadržaj rada, te kulturna žarišta, na prostoru od Dunava i Tise do Budima i Fruške gore (Budim, Bač, Baja, Petrovaradin, Sombor, Subotica, Kaloča, Mohač), razma-

trajući kulturne i društvene prilike, konzultirajući vrela za proučavanje povijesti gradova, ljetopise, svjedočanstva i arhivsku građu. Nadalje iznosi korisne informacije o radu bosanskih franjevaca i istaknutim pojedincima za razvoj školstva, predavačima, upućuje na biobibliografiju i na kraju donosi literaturu.

Najposlije, nekoliko približeški uz treću grupu radova, O Jurju Dragišiću (G. Benignus de Salviatis, 1450—1520), filozofu i teologu, bosanskom franjevcu, žarkom zagovorniku Savonarole i »heretika« Pica della Mirandole i Johannesu Reuchlina, autoru *Profecticae Solutiones* (Firenze 1497), djela koje je napisao u Dubrovniku, piše Cesare Vasoli, prvenstveno zanimajući se za Dragišićevo mjesto i značenje njegovih eshatoloških problema (Erna Banić-Pajnić, 13—14) koje nije moguće razumjeti nezavisno od političkih i duhovnih kretanja njegova doba i protestantske kontroverze. Ta značajna ličnost Bessarionova humanističkoga kruga u Rimu, učitelja Leona X, učesnika V Lateranskoga koncila, zavređuje, prema Vasolijevu mišljenju, oprezniji historiografski pristup. Dragišićeva ideja objedinjenja teza teologa u jednom katoličkom mišljenju, u reformacijom pokrenutoj Evropi, rastrzanoj vjerskim i političkim interesima, predstavlja pokušaj rješenja generalnih povijesno-vjerskih problema (profetizam kao stvarno iskustvo, odnos predestinacije i božanskog predznanja, uloga vlasti, prava, diplomacije i dr.). Njegov životni put, učešće i pripadnost novim kretanjima unutar naprednih krugova Oxforda, Pariza, Pise, Rima i Firenze, najposlije njegov interes za magiju i astrološku tradiciju u vrijeme erozije srednjovjekovnih koncepcija, ekonomske i političke krize i kontroverzi na vjerskom području, C. Vasoli razrađuje gotovo monografski i objašnjava, koristeći se sačuvanom građom, rukopisima, pismima i tiskanim djelima. Analizirajući sve momente koji su odredili opus i angažman ovog mislioca, autor ga vidi kao nosioca novog, premda sâm Dragišić i nije slutio buduću reformu crkve kojoj je uvelike pridonio.

Najnovija knjiga slovenskog historiografa Primoža Simonitija, *Humanizem na Slovenskem in slovenski humanisti do srede XVI stoletja* (Ljubljana 1979) (Ljerka Šifler-Premec, 15—16, 194—197), »prva pionirska monografija te vrste«, obrađuje — prema riječima B. Grafenauera — »temeljna povijesna, kulturno povijesna i posebno literarno-povijesna pitanja slovenske povijesti 15. i 16. stoljeća«. Koristeći se istraživanjima primarnih dokumenata kasnosrednjovjekovnog latinитета, inkunabula, knjižnih fondova, biblioteka samostana, informacija o međusobnim dodirima humanističkih krugova i pojedinaca, autor vrednuje njihovu ulogu i značenje u okviru evropske kulturne povijesti te domaće kulturne i društvenopolitičke zbilje, slijedeći začetke humanističke misli, njeno širenje sve do razdoblja starije generacije humanista i do humanističke reforme, uključujući ulogu stranih akademija, centara evropske kulture i duhovna zajedništva (primjerice s hrvatskim humanističkim krugovima). Autor konzultira moderna kritička izdanja, biografske indekse, korespondenciju i sveučilišne isprave. Djelo sadrži bogat registar primarne i sekundarne literature, bibliografiju i dva posebna priloga, pa kao takvo velik je doprinos povijesti toga i kasnijih razdoblja.

Od izuzetna je značenja pojava internacionalnog časopisa za povijest i filozofiju bioloških znanosti, *History and Philosophy of the Life Sciences*, u izdanju Olschki, Firenze (1979), koji izdaje i uređuje Mirko Dražen Grmek (Franjo Zenko, 13—14). Zacrtan interdisciplinarnim programom suradnje povijesti znanosti i filozofije znanosti (epistemologija), kako ga svojim tezama definira izdavač, kroz ambivalentni odnos filozofije i ostalih znanosti, prikazivač se zadržao samo na uvodniku M. D. Grmeka koji koncepcijom i predmetno određuje pojavu ovog časopisa. Iznoseći odrednice povijesti znanosti i filozofije znanosti, njihove razlike i specifične probleme, jedne kao rekonstrukcije prošlosti i druge kao refleksije te rekonstrukcije, recenzent ukazuje na pitanja koja iz teza ovako

definiranih disciplina mogu proizići za onog koji se bavi metaznanošću i pri tome se ustavlja na konkretnim problemima iz uvodnika (znanstvena otkrića, znanstvene hipoteze, fenomen historijske realnosti, zamke profesija i sl.). Na žalost, izostala je analiza ili bar usputna referencija o ostalim prilogima ovoga časopisa (7), čime bi bilo moguće sagledati u cijelosti značenje i interdisciplinarnu dimenziju ovog časopisa.

U ovom smo prikazu istakli neke, po našem mišljenju, važnije radove od širega kulturno-povijesnog interesa, ostavljajući po strani radove uže, stručno filozofske problematike, ali ćemo ukratko spomenuti i te priloge:

Prikaz djela Michaela Wolffa, »Istraživanja o porijeklu klasične mehanike« (Damir Barbarić, Prilozi 15—16) zadire u specijalnu problematiku filozofije prirode, impetus teorije kao odraza povijesti prevladavanja Aristotelova učenja o kretanju i rađanja epohe znanstvene revolucije s klasičnom mehanikom. Prikazivač se usputno osvrće i na doprinos Franje Petrića spomenutoj teoriji, razrađenoj u njegovu sistemu prirodne filozofije.

Osnove, značenje i granice novovjekovnog renesansnog modela filozofije prirode filozofa i teologa Matije Frkića (M. Ferchius, Frče, Ferkić, 1583—1669) i njegovog nastojanja oko utemeljenja fizike kao peripatetičke discipline, predmet je rasprave Mihaele Girardi-Karšulin (Problem jedinstva sublunarnog i supralunarnog svijeta u knjizi O nebeskoj supstanciji Matije Frkića, 13—14).

Osnovne teze i značenje mladenačkog djela Franje Petrića *Della Retorica dieci dialoghi* (1562), kao izraza novog filozofsko-znanstvenoga duha, obrađuje Franjo Zenko (Petrićeva kritika klasične retorike, 15—16).

U informaciji o historiografskim pristupima magijskoj problematici renesanse, te odnosu magije i prirodnih znanosti, pretežno u radovima talijanskih povjesničara filozofije i znanosti, Erna Banić-Pajnić (Prilog istraživanju renesansnog mišljenja »magia naturalis« kao »sapientia« i »scientia naturalis«, 15—16, 41—75) navodi izvode originalnih renesansnih tekstova, među kojima saznajemo za interese i naših filozofa (Gučetić, Petrić, Skalić), no tek kao općih naznaka, bez analiza njihovih djela vezanih uz spomenutu tematiku.

Ocjenom doprinosa teoriji jezika, logičkoj lingvistici i semantici »malog, nepoznatog zadarskog filozofa« Petra Botture (1779—1861), te originalnošću i aktualnošću njegove instrumentalističke teorije jezika, bavi se Heda Festini 15—16, koja je već objavila nekoliko radova o ovoj личности važnoj za našu filozofiju (između ostalog, v. Prilozi 7—8, 1978). Njegova teorija »predstavlja do danas u filozofskoj i lingvističkoj literaturi jedinstveni pokušaj filozofskog utemeljenja ljudskog govora« i anticipira moderne lingvističke ideje.

Historiografski vrijedna bilješka, korisna kako jezikoslovcima tako i istraživačima domaće filozofske baštine, jest bilješka Tome Vereša o najstarijem prijevodu himne Tome Akvinskog »Lauda Sion, Salvatore« misnog teksta iz Omišaljškog hrvatsko-glagoljskog Misala (1317/23), za proučavanje jezičnog razvoja u Hrvata (*Hrvojeve Misal, Rimski Misal*). Autorova je namjera da razjasni neka pitanja povijesne prirode koja taj najstariji hrvatski prijevod Tome Akvinskog sadrži (v. fotokopiju glagoljskog teksta u antologiji, Toma Akvinski, *Izabrano djelo*, priredio T. Vereš, Zagreb 1981, transl. J. Mihojević). Do sada su, usput rečeno, kao najstariji prijevodi Tome na žive jezike smatrani oni na grčkom i aramejskom jeziku iz 14. st., a Martin Grabmann smatra onaj na njemačkom jeziku Johanna iz Salzburga.

Zamašaj i značenje antologijskog projekta *Polemike* u hrvatskoj književnosti (I kolo, knj. 1—5, Zagreb 1982) za književnu historiju i općenito

za povijest naše kulture, predmet je prikaza Zlatka Posavca (15—16). Velika prikupljena građa kulturno-povijesne i političkopovijesne vrijednosti prikazivaču je ujedno i izazov hrvatskoj filozofiji, historiografiji i metodologiji proučavanja svih grana hrvatske umjetnosti, pa i jedne moguće povijesti hrvatske kulture. Već prvo kolo ovog pregleda povijesti književnih polemika moglo bi predstaviti, po riječima Z. Posavca, »sjaj i bijedu jedne kulture i njene povijesti«. Razmatrajući različite planove tematski izabranih tekstova, autor stavlja kritičke primjedbe na metodologiju priređivača, dvojbenost nekih stavova i argumenata, povijesne perspektive, periodizaciju hrvatske književne povijesti, načela kao i nedostatak temeljnih historijskih informacija, ali ističe i pozitivnosti ove edicije u poticanju novog vrednovanja hrvatske kulturne historiografije.*

Ljerka Šifler-Premec

---

* Ne ulazeći na ovom mjestu u splet različitih pitanja koja se nameću dubljim uvidom u opsežno izdanje »Polemika u hrvatskoj književnosti«, priređeno od Ivana Krtalića, ne može se već sada mimoći jedna ocjena u prikazu Zlatka Posavca koja najneposrednije zadire u područje historiografije.

Priređivač »Polemika« nije svoje izdanje popratio nikakvim bilješkama, iako ono bez njih gubi jedno od osnovnih obilježja kritičkog izdanja starih tekstova. Nije, između ostaloga, objasnio ni to, zašto je četvrtom svesku dao naslov »Hèrvati Mađjarom« i unio u njega cjelovit tekst poznatog spisa koji je pod tim naslovom objavio u travnju 1848. Ivan Mažuranić. Prema tome, ocjena o kojoj je na ovom mjestu riječ potječe u cjelini od Z. Posavca.

Teško je povjerovati da autor koji se inače odlikuje ozbiljnim znanstvenim radom u svojoj struci nije pročitao Mažuranićev spis, kada već o njemu piše, ali je pogotovu teško razumjeti na temelju čega je mogao ustvrditi da Mažuranić u njemu »u ime bečkog dvora [...] napada mađarske četrdesetosmaše« (195). Smisao njegova odgovora na poziv iz Pešte sastojao se, naprotiv, u poruci da Ugarska može osigurati svoju budućnost samo primjenom načela ravnopravnosti u odnosu prema njezinim narodima, a ne isključivim proklamiranjem individualnih sloboda za njezine građane.

Jaroslav Šidak

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR

Ivan KAMPUŠ
Bernard STULLI
Jaroslav ŠIDAK

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Jaroslav ŠIDAK

KOREKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Savez povijesnih društava Hrvatske
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3
Časopis izlazi jednom godišnje

Pretplate i narudžbe šalžite na adresu:

Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb, Krčka 1
Cijena ovog broja iznosi 500 din.

Izdavanje časopisa sufinancira

Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SRH — VII.
Tisak Štamparskog zavoda »Ognjen Prica« u Zagrebu — travanj 1984.